

из рода *Uncinula*: *U. necator* (Schw.) Burg. var. *necator* и *U. celtidis*, соответственно. А на представителях рода *Ulmus* паразитируют и *U. clandestina* var. *clandestina* и *U. kenjana*.

Список литературы

1. Флора споровых растений Казахстана. - А.-Ата, 1961. - Т. 3. - 459 с.
2. Ячевский А.А. Карманный определитель грибов. Вып.2. Мучнисто-росяные грибы. - Л., 1927. - 635с.
3. Головин П.Н. Микофлора Средней Азии. 1. Мучнисто-росяные грибы Средней Азии. - Ташкент, 1949. - 329с.
4. Лавров Н.Н. Флора грибов и слизевиков Сибири и смежных областей Европы, Азии и Америки // Труды Томского гос. университета, том 112, вып. 4. - Томск, 1951.

5. Васягина М.П. Мучнисто-росяные грибы Тарбагатай // Труды Института ботаники АН КазССР, Т.9, - Алма-Ата, 1961. - С. 180-196.

6. Braun U. A monograph of the *Erysiphales* (powdery mildews) // Nova Hedwigia, 1987. - Н.89. - P.1-700.

***

Қазақстан аумағында ақұнтақ саңырауқұлақтардың *Uncinula* туысының 6 түрі және 4 вариациясы кездеседі. Туыс өкілдері жоғары сатыдағы түтікшелі өсімдіктердің 5 тұқымдас, 6 туысына жататын 21 түрінде паразиттік тіршілік етеді.

***

On the territory of the Kazakhstan 6 species and 4 variations of powdery mildews from *Uncinula* Lev. genus were found. Representatives of genus were parasites on 21 species of vascular plants from 6 genera and 5 families.

ӘОЖ 632. 950 4 (584 5)

Ғ.М. Рысмамбетова, Ғ. Абдуллаева

ХҚТУ-нің БОТАНИКАЛЫҚ БАҒЫНДАҒЫ ЗИЯНКЕСТЕР ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

Х.А.Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті
Международный Казахско-Турецкий университет им. Х.А.Ясауи
A. Yassawi International Kazakh-Turkish University

Бұл мақалада ХҚТУ-нің Ботаникалық бағындағы декоративті және жеміс ағаш-бұталы интродуценттер зиянкестерінің таралу проблем-алары және олармен күресу жолдары қарастырылған.

Қазақстанның ұлан-байтақ жерінің табиғаты алуан түрлі, табиғат ерекшеліктеріне сай өсімдік түрлері де, сол өсімдіктермен қоректенетін зиянкестердің де түрлері әр алуан. Қазақстанда да баушаруашылығы өндірісіне зиянды организмдер мен арамшөптерден келіп жатқан зиян аз емес. Сондықтан да Қазақстанда кең таралған өсімдік зиянкестерін зерттеу және оларға қарсы күресу шараларын ұсынудың маңызы үлкен [1].

Қазақстан Республикасының кең байтақ аймағындағы, соның ішінде ХҚТУ-нің Ботаникалық бағындағы бейімделіп көбейіп кету қаупі болатын баушаруашылық интродуценттерінің зиянкестері зерттелген.

Бұл зерттеулер зиянкестердің таралу жолдарын, олардың таралуын алдын-алу, ошақтарын жоюдың тиімді жолдарын, олармен күресу шаралары жүйесімен танысу, аса қауіпті түрлерінің таралуын шектеу жолдарын ғылыми тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмыстары ХҚТУ-нің ботаникалық бағында 10.05.2010-20.05.2011 жыл аралығында жүргізілді.

Зерттеу мақсаты: зақымдалған өсімдіктерді анықтау; зиянкестердің түр-лерін және өсімдіктерге келтіретін зиянын анықтау; өсімдіктерді зиян-кестермен зақымдануының алдын-алу шараларын қарастыру; өсімдік зиянкестеріне қарсы күресу шараларын қарастыру және тиімді әдісті анықтау.

Зерттеу әдістері: зерттеу жұмысын жүргізу барысында экскурсия және фенологиялық бақылау әдістері қолданылды [2].

Зерттеу барысында мына зиянкестердің түрлері анықталды: алма жасыл бітесі, раушан жапырақширатқышы, тал ағашкеміргіші, алма жемісжемірі

Алма жасыл бітесі – Aphis pomi Deg. Алма жасыл бітесі - КСРО-ның барлық аймағына таралып, ол алманың, шетеннің, алмұрттың, айванның, долананың жапырағы мен жас өсімдіктерге зиян келтіреді.

Олар жас өсімдіктердің қабығына, әдетте бүршіктің өзегіне қойылған жұмыртқа фазасында қыстайды, көктемде бұл жұмыртқалардан бүршіктің төбесіне қарай жылжитын сары-

жасыл құрттар пайда болады. Бұл жерде олар алдымен бүршіктен шығатын жапырақтарды, кейін жас өсімдіктердің жапырақтарындағы жасыл түйіндердегі жасуша шырынын сорады.

Алма гүлдейтін кезде бұл құрттар бірнеше түлеуден кейін өздігінен көбейетін қанатсыз аналықтарына айналады.

Сурет 1. Жасыл алма бітесі (алма ағашының жапырағында)

Екінші ұрпақтан бастап, жаңа өсімдіктерге ұшып кететін (қонатын) аналық- таратушы қанатты көбелектер пайда болады. Олар кара түсті болып, қарындары сары-жасыл, қанаттары шыныдай мөлдір болады. Жаздың соңында аналық-полоносколар пайда болады. Олар бітелердің жыныстық дарактары – аталық және аналық бітелер пайда болатын құрттарды туады.

Раушан жапырақширатқышы – *A. Rosana*. КСРО-ның Еуропалық бөлігінде, Батыс Сібірде, Орталық Азияда таралған. Сүйекті жемістер, жидек дақылдарын және көптеген ағаш-бұталы өсімдіктерді зақымдайды. Жұмыртқа фазасында сүйекті жеміс ағаштары және басқа ағаштардың қабығында қыстайды[1].

Көктемде жұмыртқадан шыққан құрттар бүршіктерді, түйіндерді, гүлдерді кеміреді, жапырақтарды өрмек арқылы түйіршіктеп, осындай өзіндік ұяда оларды жейді, жемістердің жұмсақ етті бөліктерімен де қоректенеді.

Құрттардың ұзындығы - 20 мм, түсі жасыл немесе сұр-жасыл, басы сары түсті болады. Маусым-шілде айларында соңғы жасына жетіп қоректенетін жерлерде қуыршақталады. Ұшып шыққан көбелектер бұтақтар қабығының тегіс бетіне, бұталардың қалың бұтақтарына көптеген жұмырқаларын қояды. Бұл жәндіктің алдыңғы қанаттары аш сары, ал артқы қанаттары сұр болады, қанаттарының пәрмені 20 мм.

Сурет 2. Раушан жапырақширатқышы

Тал ағашкеміргіші, иісті ағашкеміргіші (тал) - *Cossus cossus* L. Бұрынғы КСРО аумағында: Еуропалық бөлімнің орман далалы

және орманды зоналары, Сібір, Кавказ, Орталық Азия, Алыс Шығыста таралған.

Жұмыртқасы ашық-бура түсті, сопақша пішінді, ұзындығы-1,2-1,7 мм. Көбелек құрты туылғаннан соң-ақ алқызыл немесе шие қызыл, соңғы жасында қара басты және қаралау арқалы қоңыр-қызыл, ұзындығы 80-120 мм. Пайда болған құрттар бірге өмір сүреді, ағаш қабығының ішін кеміріп қабық сыртына кеңейтілген жалпы жол жасайды. Одан соң жас құрттар қабық қабатын және камбийді зақымдап онда нәжістері мен кеміру ұндары толтырылған көптеген жолдар жасайды. Бұл жолдарда олар қыстауға дейін 3-4 түлеп, қыстауға 4-5 жасында кетеді. Ересек құрттың жолы – үлкен, кең диаметрі 12-16 мм құрайтын тесік. Қуыршақтанбас бұрын әдетте жаз соңында-күзде құрт ағаш бағанын тастап топыраққа еніп ескі түбірге кіреді де онда қабырғасына топырақ бөлшектерін салып мық-ты тығыз жібекті құрт жасайды. Ерте көктемде қуыршақтанады. Қуыршақтың дамуы 2-6 аптаға дейін созылады.

Алма жемісжемірі –L. (Carpocapsa cynthia) pomonella L. -ТМД аумағының Қиыр Сібірден басқа алма өсетін барлық жерінде таралған. Қазақстанда да барлық жерде кездеседі: Жоңғар Алатауында 1750 м биіктікте, Іле Алатауында – теңіз деңгейінен 2000 м биіктікте. Алмадан басқа алмұрт, қараөрік, өрік, шабдалы жемістерін де зақымдайды.

Жұмыртқасы дөңгелектенген, жалпақ, диаметрі - 1 мм дейін, ақшыл-жасыл, жартылай мөлдір, жапырақ үстінде немесе жеміс үстінде кішкентай май тамшысы сияқты болып көрінеді. Жұмыртқадан шыққан құрттың ұзындығы 1,5-1,7 мм, кір-ақ, жартылай мөлдір, қара басты және қаралау кеуделі. Ересек құрт ұзындығы 18-20 мм, ашық алқызыл немесе ақшыл сары,

төмен жағымен жанынан ашықтау, басы мен кеудесі қоңырқай.

Қуыршағының ұзындығы 9-12 мм, ашық-қоңыр түсті. Қоректенуін аяқтаған ересек құрттар қалған қабықтар астында қыстайды.

Зиянды насекомдарға қарсы күрес шаралары:

Агротехникалық әдіс - топырақты өз уақытында өңдеу, тыңайтқыштарды тиімді пайдалану.

Механикалық әдіс- аулағыш белдік, жабысқақ сақинаны қолдану, ағаштарды сілкіту, қыстап қалатын зиянкестердің ұяларын жинап жою.

Химиялық әдіс - улы заттар – пестицидтер қолданылады.

Биологиялық әдіс - зиянкестермен күресуде паразиттерді, жыртқыштарды және ауру қоздырғыш организмдерді пайдалану, яғни зиянкестерге қарсы олардың табиғи жауларын қолдану

Әдебиеттер:

1. Мамаев К.А., Ленский Г.К., Соболева В.Г., Исаичев В.В. Борьба с вредителями и болезнями плодовых, ягодных культур. Москва «Колос», 1981.С.

2. Белосельская З.Г. Розанная листовертка - *C. rosana* L. вредитель плодо-во-ягодных культур и зелёных насаждений // Изв. Высших курсов прикладной зоологии и фитопатологии. - Л., 1941. С.

***

В данной статье рассматриваются проблемы распространения насекомо-мых-вредителей декоративных и плодовых интродуцентов Ботанического сада МКТУ и рассмотрены меры борьбы с ними.

***

This article deals with the problems of distribution of wreckers-insects decoraniv and fruit introducents of A. Yassawi International Kazakh-Turkish University and measures of struggle against them.